

REFLEXIONS A PROPÒSIT DE LES CLASSES DE PARAULES EN GREC ANTIC

Jordi Redondo

Jordi.Redondo@uv.es

Universitat de València

Resum. *Reflexions a propòsit de les classes de paraules en grec antic.* El present treball replanteja la tipologia i les interrelacions de les classes de paraules en grec antic, tot conjugant sempre les perspectives diacrònica i sincrònica, la primera de les quals esdevé substancial per a l'anàlisi endegada. Uns exemples mostren la permeabilitat entre les classes.

Paraules clau: classes de paraules, diacronia, permeabilitat.

Abstract. *Reflections on word classes in Ancient Greek.* This paper revisites the question of word classes, its typologies and interrelations in Ancient Greek, both from a diachronical as well as synchronical perspective, the first one being decisive for the required analysis. Some examples illustrate the permeability between word classes.

Key words: word classes, diachrony, permeability.

1. Les classes de paraules en grec antic

La qüestió de les classes de paraules no s'hauria de plantejar, almenys pel que fa a la llengua grega, al pla exclusiu de la sintaxi. Les implicacions morfològiques fan que el plantejament de molts dels seus problemes s'hagin de fer des d'un punt de vista històric, gairebé diacrònic, i que ens haguem de remuntar de tant en tant a estadis anteriors dins la pròpia llengua grega, i a l'indoeuropeu mateix.

Dins el domini de la lingüística indoeuropea, Mendoza distingeix entre dos grans grups de classes de paraules: les de natura nomino-verbal i les de natura deíctica¹. Pertanyen a les primeres les classes del nom, l'adjectiu, l'article, el pronom i el verb, i a les segones les de l'adverbi, la conjunció, la preposició, la partícula i la interjecció. Si adoptàvem, però, una taxonomia que distingís, al si de l'oració, entre elements principals o nuclears i secundaris o d'expansió, hauríem de fer-ne dos grups de classes de paraules: nom, pronoms anafòrics –l'ús del plural resulta significatiu de per si, com a signe de la manca d'homogeneïtat d'aquesta classe-, verb i conjunció, d'una banda; d'una altra, article, pronoms no anafòrics, adjectiu i preposició, com a modificadors

¹ Mendoza 1975, p. 159-161. D'altra banda, val a dir que l'equivalència significativa entre *deíctica* i *pronominal* és nulla, errònia, i, per tant, perillosa: el pronom és una part, morfològicament, funcional i semàntica, del sistema dels deíctics, i ni tan sols la més representativa, com més endavant podrem explicar de manera breu. Sobre la manca de criteris pertinents per a la distinció i classificació de les classes de paraules tal com ens arriben de la gramàtica tradicional, vegeu Schmid 1994, p. 380.

del nom, i adverbi, com a modificador del verb i el nom alhora². La partícula i la interjecció, pel fet d'estar relacionades amb l'esfera impressiva de la llengua, no podrien ésser objecte d'una anàlisi sintàctica similar a la de les altres classes de paraules. Podríem dir-ne que són indiferents, al si de l'oració, a l'expressió d'un caràcter funcional nuclear³. En qualsevol cas, tota classificació de les classes de paraules depèn directament de la metodologia que hi apliquem.

Per a la present contribució a la qüestió que ens ocupa preferim de recórrer a la distinció entre classes nominal-verbals i classes deíctiques, malgrat el fet que es tracta d'una anàlisi metodològicament heterodoxa, car parteix de dades de caire morfològic i no pas de caire funcional. No obstant això, la sintaxi històrica ens proporciona un important argument metodològic a favor d'aquesta classificació, com ho és l'existència d'un estadi al sistema indoeuropeu en què l'oposició entre nom i verb no era encara establerta, sinó que eren elements diferents dels afixos verbals els qui indicaven el valor fenomènic d'una arrel, al si de l'oració: l'ordre de paraules, l'Ablaut i certes oposicions accentuals i tonals serien alguns d'aquests indicadors. Una resta d'aquest estadi perviu a l'èpica índia i grega –com a l'antroponímia de les llengües indoeuropees en general– sota la forma de compostos nominals de recció, cf. gr. *πατροκτόνος*, 'que assassina el seu pare', a.i. *babubrihi*, 'ric en arròs'. Altrament dit, la total distinció entre nom i verb, aconseguida només al capdavant d'una sèrie de fenòmens morfosintàctics, és de datació recent, probablement no més antiga del segon mil·lenni aC. L'hetita, per exemple, només coneix un únic tema verbal (Rodríguez Adrados 1981, p. 28).

Una altra resta de l'estadi *averbal* ho constitueix l'oració nominal pura, l'arraconament de la qual a certs contextos expressius no pot amagar el gran ús que se'n féu a l'època de l'indoeuropeu predialectal (Lasso 1955, p. 33-44). Finalment, l'existència de dos modes nomino-verbals, l'infinitiu i el participi, ens dona un nou testimoniatge de l'estat primitiu: a ambdós modes manca la categoria de persona, però s'hi desenvolupa, per bé que dialectalment, la del cas⁴.

2. Les classes nomino-verbals

² Tot i que l'adverbi ha estat considerat com a modificador exclusivament del verb, el trobem modificant tant el substantiu com l'adjectiu, cf. Hom. *Od.* VIII 37 i 39 *εὔ πάντες*.

³ Pel que fa a la partícula, cal recordar que es tracta d'un tipus especial de nexa assimilable en molts aspectes a la classe de les conjuncions (Redondo 1989, *passim*). *Stricto sensu*, però, es fa impossible de reconèixer-les com un element principal de l'oració, car n'hi ha que actuen com a modificadors, cf. *γέ*.

⁴ Sihler (1995, p. 607-608): "In both Vedic and Old Irish the verbal absolutes are built to roots rather than to stems (...). In most Indo-European languages this system changes in several basic ways. First, the verbal absolute system is boiled down to a small number of forms, which furthermore may acquire traits of tense and voice (as in Greek and Latin), though not necessarily (thus Sanskrit and Germanic); and with the exception of Indo-Iranian, the forms early come to be built to stems rather than to the roots underlying the stems".

Hem citat entre les classes nomino-verbals l'article, l'adjectiu i el pronom. Bo i començant per aquest darrer, és evident que el pronom pertany morfològicament al sistema dels deíctics⁵, i que s'hi vincula estretament als plans i funcional i significatiu. Tot i això, el nom d'ἀντωνυμία, 'substitut del nom', li escau molt bé, car les seves aptituds com a referent no anorreen l'equiparació a tots els nivells amb el substantiu. Podem afegir que el pronom, tant a les subclasses anafòriques –pronoms demostratius, relatius, interrogatius i indefinits– com a les no anafòriques –pronoms personals, reflexius i possessius–, representa la incorporació del sistema deíctic a les classes nominals. Ratifica la nostra asserció el fet que la flexió dels pronoms palesa nombrosos arcaïsmes alhora que moltes innovacions tardanes i dialectals, a més de molts casos de desenvolupament paral·lel: anotem, només entre els arcaïsmes, 1) l'existència de desinències específiques d'aquesta classe de paraules, com ara *-d/ per als casos directes de singular dels inanimats, cf. gr. ὄττι < *yod-k'id, τίπτε < *k'id-k'e, cf. a.i. *yad*, llat. *id*, gòt. *thata*, etc., *-eH₃ per al nominatiu de singular i els casos rectes de dual del pronom personal de primera persona, cf. gr. ἐγώ, a.i. *aham*, llat. *ambo*, *-Ø per a l'acusatiu de singular a ἐμέ/με, σε, ἐ, σφε, etc.; 2) l'oposició de casos o de nombres mitjançant formacions supletives: ἐγώ /με, ἐγώ /νώ/ἡμεῖς, etc.; 3) la indiferència dels pronoms personals, indefinits, interrogatius i part dels reflexius a l'oposició de gènere, cf. σὺ, τις, τίς, σφε enfront del més recent ἐαυτόν, etc.; 4) l'existència de doblats emfàtics, cf. ἐμέ/με, etc.; 5) la perllongació de doblats fono-morfològics, cf. *-in/-in al datiu de plural dels pronoms personals; i 6) l'existència de *gaps* o buits al paradigma, cf. nominatiu de singular del pronom personal de tercera persona. Quant als desenvolupaments dialectals, la seua riquesa es fa present cada cop més conforme avança l'interès per la sintaxi de les diferents parles de la Grècia antiga (cf. García Teijeiro i Molinos Tejada 1988, p. 177-178).

No obstant aquestes consideracions, és clar que hi ha una diferència substancial entre els pronoms –amb independència de l'heterogeneïtat d'aquesta classe– i les classes purament deíctiques. Ens referim a la marcada incompatibilitat entre deíxi i flexió, resolta mitjançant usos flexius particulars com els que hem esmentat més amunt, però que en el fons es deu a la parcial i insuficient acomodació d'un paradigma flexiu a paraules d'origen deíctic. També s'ha de parar compte en l'estatus de l'article, un antic pronom que molt sovint funciona com a tal (Gildersleeve 1890, *passim*;

⁵ Haudry (1979, p. 65): “Les thèmes pronominaux sont constitués sur la base de particules invariables de phrase”. Beekes (1995, p. 201): “(...) The history of the pronouns is often difficult to trace. (...) It seems that the inflection was partly recent, perhaps post-PIE. Insofar as there was inflection, it was often different from the substantive” (...). Perspectiva del tot diferent és la de Szemerényi (1989, p. 215): “Obwohl die Flexion des Pronomens von der des Nomens und Adjektivs prinzipiell nicht verschieden ist, gibt es dennoch einige Eigentümlichkeiten, die das Pronomen von den Nomina abheben” –cita a continuació el supletivisme, l'ús de desinències específiques, el reforçament mitjançant partícules i la total indiferència pel que fa a l'oposició de gènere als pronoms personals, i parcial als pronoms demostratius i interrogatius.

Schwyzler i Debrunner 1950, p. 20-22; Morpurgo-Davies 1968, *passim*; Kurzová 1969, *passim*).

Finalment, l'adjectiu ha estat sempre talment vinculat al nom que la separació d'ambdues classes a la teoria de les parts de l'oració no es va fer fins a l'Edat Mitjana. Però el grec mostra signes evidents que el pas d'una classe a l'altra no era gens automàtic. Un exemple: la integració d'una forma adjectival dins el paradigma del substantiu solia implicar un canvi accentual, cf. *φαιδρός*, 'rutil·lant' > *Φαῖδρος*, *Φαίδρα* –antropònims–, *λευκός*, 'blanc immaculat' > *λεῦκος*, 'llobarro', *λεύκη*, 'àlber/lepra'. D'altra banda, l'origen parcial si més no de l'adjectiu en formes de genitiu sembla prou clar⁶. Només la possibilitat de la moció separà definitivament nom i adjectiu, en caracteritzar aquest darrer, i encara com a extensió d'un procediment que en principi no exclouïa l'aplicació als substantius; així ho acredita el micènic, cf. PY En 74.3 *na-na-ka-te-ro*, i encara la llengua poètica de l'èpica, Hom. *Od.* X 212 *ὀρέστερος*.

Nom i verb comparteixen també, ultra les marcadíssimes diferències que els separen –fonamentalment, les categories verbals de persona, mode, aspecte i temps, del tot absent a les classes nominals–, usos i formes comuns⁷ sense oblidar infinitiu, participi i adjectius verbals, a cavall totes tres subclasses de paraules entre el nom i el verb, o l'oració nominal pura, ja esmentada, cal tenir també presents els noms d'acció; com al cas de l'oració nominal pura, es tracta d'un instrument morfosintàctic que no podem adscriure a cap de les dues classes. Igualment, convé de parar compte en el fet que la creació de nous verbs es fa, fonamentalment, a partir de dues classes de paraules, la mateixa del verb, d'una banda, i les del nom i l'adjectiu, d'una altra. El nom de verbs denominatius no fa justícia a l'origen no pas nominal, stricto sensu, de moltes formacions derivades d'adjectius, cf. *ἐρυθραίνω*, 'enrojolar', *λευκώω*, 'emblanquinar'.

En resum, nom, article, adjectiu, pronom i verb no són classes de paraules poc o mal relacionades entre elles, puix que el grup nomino-verbal que conformen presenta múltiples lligams morfològics, sintàctics i semàntics. Tractarem ara d'examinar les relacions de les classes deïctiques entre sí i d'aquestes amb les nomino-verbals.

3. Les classes deïctiques

⁶ Vegeu Bader (1988, *passim*). Curiosament, Mme. Bader, que ha freqüentat força l'estudi del grec micènic, no esmenta els adjectius en *-e-jo*, de caire possessiu, i que al nostre parer presenten la mateixa formació que el genitiu de singular de la flexió temàtica **-os-jo*, amb la sola diferència de l'apofonia. És a dir, l'Ablaut diferencia una forma casual, la més antiga, d'una de més recent, **-es-jo*, especialitzada en micènic per a la formació de l'adjectiu possessiu derivat d'antropònims, cf. Killen (1983, *passim*), amb un repàs exhaustiu de l'origen i evolució d'aquesta classe adjectival.

⁷ Cf. Meillet i Vendryès, en comparar els usos comuns a nom i verb amb els que es registren entre d'altres classes de paraules (1948², p. 172): "Il n'y en a pas moins de contacts et de chevauchements entre les deux catégories".

Haviem esmentat entre les classes deíctiques les següents: l'adverbi, la conjunció, la preposició, la partícula i la interjecció. De totes elles, només la primera ha estat assimilada, teòricament i pràctica, a les classes nomino-verbals, dins un procés que no és pas nou: Aristòtil ja es referia als adverbis en *-θεν* tot integrant-los dins la classe dels noms com un cas més (Arist. *Top.* I 15, 106b 29, i V 7, 136b 15). D'altra banda, l'adverbi pot funcionar com a substantiu mitjançant l'article, cf. *οἱ παῖλαι*, 'els antics', *οἱ ἔξω*, 'els exiliats', etc. També en són molt freqüents els usos predicatiu i atributiu, on substitueix l'adjectiu⁸.

Es pot dir que fora de l'adverbi no hi ha ja cap vincle específicament sintàctic o almenys significatiu entre els dos grups de classes que hem fixat⁹. Hi ha, però, un seguit d'interrelacions que abasten quatre classes, adverbi, conjunció, preposició i partícula; en queda exclosa la interjecció, classe que apareix com a determinada per dos factors ben notables: en primer lloc, la seva pertanyença, segons que hem dit abans, al pla impressiu de la llengua, la qual cosa la situa a un nivell sintàctic diferent al de la resta de classes; segonament, la possibilitat que la interjecció no només expressi les funcions impressiva i fàtica, ans substitueixi també autèntiques oracions, amb valors modals –de desig, de por, d'ordre– o no, de manera absolutament econòmica: si *αἰβοῖ* expressa el fàstic, *εὐδοῖ*, la joia, etc., s'hi podria veure una equivalència de la interjecció amb una oració plena. Al nostre parer, aquesta equivalència és possible, però no mai a nivell sintàctic, sinó només semàntic. A més, l'acció del context esdevé imprescindible per a la descodificació del missatge expressat per la interjecció.

Ens centrarem ara en les altres quatre classes. De bell antuvi, cal anticipar que s'hi manifesten nombroses influències de les unes sobre les altres. Així, l'origen de les preposicions –les pròpies, si més no– rau en la modificació d'un règim, nominal o verbal, mitjançant un adverbi, de forma que el conjunt passava a constituir un sintagma. La llengua homèrica reflecteix prou bé el manteniment del valor adverbial originari de moltes preposicions de l'època clàssica (Neuberger-Donath 2004, *passim*). El mateix s'esdevé amb adverbis deslligats encara del verb el qual temps a venir modificaran molt més estretament com a preverbis plens.

Si l'origen de les preposicions més antigues està en la classe dels adverbis, la classe de les conjuncions neix en un altíssim percentatge d'arrels deíctiques, i fins i tot de pronoms: *εἰ* és un antic locatiu del pronom **i-*, *ὅτι* i *ὡς* s'englesen casos de relació, acusatiu i instrumental respectivament, del relatiu **yod-ke^his*, i el mateix origen es pot detectar per a les conjuncions *ὅπως*, *ὅφρα*, *ὥσπερ* i *ὥστε* (Monteil 1963, 347, 366-

⁸ Th. I 41, 3 (...) *ἐπεὶ καὶ τὰ οἰκεία χεῖρον τίθενται φιλονικίας ἔνεκα τῆς ἀντίκα*, en ús atributiu, i I 122, 2 *καὶ τὴν ἦσαν, εἰ καὶ δεινὸν τῷ ἀκοῦσαι, ἴστω οὐκ ἄλλο τι φέρουσαν ἢ ἀντικρυς δουλείαν*, en ús predicatiu.

⁹ Conti *et al.* (2006, p. 24): "Los mayores problemas de clasificación conciernen a las formas invariables, particularmente a las conjunciones, los adverbios y las partículas, tanto conectivas como adverbiales".

368 i 402). Una estructura díptica, formada per la correlació d'un pronom relatiu i un d'anafòric, és a l'origen de gran nombre de construccions subordinants.

Adverbis i conjuncions formen part, doncs, del nucli del sistema dels deíctics, mentre que dels primers deriva el gruix de les preposicions, i en concret les de més gran antiguitat. Quant a les partícules, el seu origen morfològic, semblant també en això al de les interjeccions, és molt més divers. N'hi ha de derivades d'arrels nomino-verbals, com ho són *ἄγε*, *ἀλλά*, *ὄρατε*, *οὖν*, *φέρει*, *ᾠφελον*, etc. La major part, però, procedeix, com molts adverbis i conjuncions, d'arrels deíctiques (Denniston 1954², p. XLIII, en diu *adverbials*). En conclusió, adverbis, preposicions, partícules i conjuncions tenen un origen morfològic que les aglutina i identifica. Pel que fa a la funció, ja hem fet al·lusió a la versatilitat dels adverbis, ultra la seua condició primera de modificadors del verb. Conjuncions, preposicions i partícules, classes que els grecs, recordem-ho, conegueren sota la denominació genèrica de *σύνδεσμοι*, 'nexes', tenen la mateixa funció: com a nexes que són, la seua posició dins l'oració o dins el període completa la informació que s'hi dóna, tot marcant, bé la jerarquització de les oracions –i, per consegüent, dels seus continguts, sintagmes, règims, etc. –com ho fan les conjuncions–, bé el paper del substantiu dins l'oració, i en competència cada cop més gran amb la marca casual, com ho fan les preposicions, bé la posició psicològica del parlant pel que fa al contingut de l'oració o de tot el context, com ho fan les partícules. Altrament dit, la interrelació que presenten les classes deíctiques no és gens inferior a la de les classes nomino-verbals.

4. Permeabilitat de les classes deíctiques. Alguns exemples.

Passarem ara a oferir alguns exemples de transvasament entre aquestes classes deíctiques. S'ha plantejat en els termes següents la comunitat de partícules i preposicions:

La razón estriba en la propiedad que partículas y preposiciones tienen, como las conjunciones –*σύνδεσμοι* todas ellas, para los gramáticos griegos– de completar o modificar el sentido de un nombre, de un verbo, de un régimen o de una oración entera. De ahí que conforme se especializan en expresar relaciones sintácticas vayan oponiéndose al sustantivo, palabra declinable y bien marcada en el plano fonológico y en el léxico (Redondo 1989, p. 265).

Aquesta reflexió es fa a propòsit de la degradació accentual soferta per antics adverbis com *ἄλλα* o *ἐπερι*, que generaren, respectivament, una partícula i una preposició àtones¹⁰, tot i que continuem editant-les als textos amb un accent gràfic

¹⁰ Vendryès (1929, p. 71-72): “Les conjonctions *ἀλλά*, *ἐπερί*, *ἤέ*, *καί*, *ὥς* sont atones comme *παρά* ou *ὑπό*, et leur accent final n'a plus de valeur que celui des prépositions. L'étymologie indique

exigit tan sols per una convenció. La mateixa degradació, lligada, segons aquesta anàlisi, amb una causa de caire sintàctic, s'observa al cas de les partícules *μέν* i *δέ* – esdevingudes autèntiques conjuncions pel seu ús elevadíssim, inclòs el de la parataxi amb *δέ*– en comparació amb les corresponents formes tòniques i vocalisme llarg, la interjecció *μήν* i l'adverbi de temps *δή* (Leumann 1949), aquest darrer amb usos il·latius i causals de desenvolupament secundari.

Per consegüent, a les classes deíctiques es pot traçar una divisió entre fortes o antigues i febles o secundàries, les darreres de les quals caracteritzades pel seu vocalisme reduït o pel seu caire àton. Tot i que no hem de fer-ne una separació radical, ans reconèixer-hi el que és una tendència molt generalitzada, la distinció proposada fa que adverbis i interjeccions pertanguin al primer grup, preposicions, partícules i bon nombre de conjuncions al segon. Vegem-ne exemples: que l'antic locatiu *εἰ* es realitza com a tònic ho demostra el fet que àdhuc en posició inicial absoluta admet l'afegit d'enclítics, cf. *εἴθε, εἰ γάρ*, etc.; que, en canvi, *μέν* i *δέ* són accentuades de manera del tot convencional ens ho demostra també el joc dels enclítics, on aquestes partícules només poden aparèixer com a satèl·lits, cf. *ὁ μὲν, ὁ δέ*, grups en què la mera convenció fa d'autèntics pronoms termes en aparença àtons¹¹. Comparem encara la diferent entitat des del punt de vista de les classes de paraules de les construccions *τοὶ δέ*, on *τοὶ* funciona com a pronom personal, d'acord amb el seu origen etimològic de datiu de singular del pronom de segona persona, i *ἴσθι δέ τοι*, on funciona com a partícula.

Prenguem ara com a mostra l'adverbi *νῦν* i la partícula derivada corresponent, *νυν*; el primer, que en principi equival a un actualitzador temporal ben precís, presenta molt sovint un significat més genèric i difús, equivalent al de locucions com 'a hores d'ara', ang. 'nowadays', esp. 'a estas alturas', etc.¹². Vegem-ne un exemple de les *Històries* de Tucídides:

τὸ γὰρ ναυτικὸν ἡμῶν, ὅπερ κακείνοι πυνθάνονται, τὸ μὲν πρῶτον ἦκμαζε καὶ τῶν νεῶν τῇ ξηρότητι καὶ τῶν πληρωμάτων τῇ σωτηρίᾳ· νῦν δὲ αἴτε νῆες διάβροχοι τοσοῦτον χρόνον ἤδη θαλασσεύονται, καὶ τὰ πληρώματα ἔφθαρται.

que, tòniques, *ἀλλά, ἡέ, ἰδού* et *ῶς* devraient être *a||a, *ἡε, ἰδου* et *ῶς*. *Ἀλλά* n'est en effet que le pluriel neutre de l'adjectif *ἄλλος*, soit *ἄλλα* stéréotypé au sens adverbial: 'd'autre part'".

¹¹ Segons que podem veure, les convencions accentuals a l'edició de textos són de vegades de nul·la justificació: penseu en l'article, àton sempre, i que només a les formes de nominatiu masculí i femení de singular i de plural no rep cap accentuació gràfica.

¹² Cf. López Eire (1993, p. 227): "La partícula *νυν* sirve para conectar las exhortaciones (...) con la situación del inmediato presente o el reciente pasado".

‘Certament, la nostra armada era puixant de bell principi, cosa aquesta que també ells saben de bona font, no només per l'estat sec dels vaixells, ans també per la plenitud de condicions de les tripulacions; a hores d'ara, però, les naus són amarades d'aigua, puix que estan a mar durant força temps ja, i a més són prou delmades les seues tripulacions’ (Th. VII 12, 3).

L'exemple que hem triat, en oposar $\nu\bar{\nu}\nu$ a $\nu\nu\nu$, pot resultar encara més interessant si advertim que la partícula no es troba recollida per Denniston¹³. D'aquest valor lexical que hem definit com a *genèric*, molt antic ell mateix, com ho demostra l'ús a l'èpica, de què tot seguit tractarem, arrenca la transformació de $\nu\bar{\nu}\nu$, que s'integra dins la classe de les partícules mitjançant les seues *by-forms* àtones $\nu\nu\nu$ i $\nu\nu$. El procés és antic dins la història de la llengua grega, puix que Homer es serveix de totes dues partícules –una de sola, creiem– amb una certa freqüència, i en especial als discursos. En l'opinió de Monro, $\nu\nu\nu$ i $\nu\nu$ són partícules afirmatives –assertives tan sols, al nostre parer–, molt freqüents en combinació amb d'altres partícules i rera pronoms interrogatius (Monro 1891, § 351). Totes dues característiques la situen dins els usos de la llengua conversacional. D'altra banda, tampoc no es pot dir que es tracti d'un fenomen arcaic o tan sols literari. Si remuntem les nostres consideracions al grec homèric, hi registrem l'ús de $\nu\nu$ associat, per exemple, a la partícula modal $\kappa\epsilon(\nu)$ ¹⁴, a formes de futur de claríssim valor modal¹⁵, al pronom $\tau\omicron\iota$ –per ell mateix indicador d'un nivell de llengua conversacional¹⁶–, a la partícula intensiva $\pi\epsilon\rho$ ¹⁷, etc. A l'èpica clàssica, Aristòfanes ens ofereix registres que fan pensar a un ús força estès dins la llengua col·loquial, si parem compte en el fet que, amb càlculs trets de les *Vespes*, $\nu\nu\nu$ es documenta aproximadament cada cinquanta versos¹⁸; els registres proven com la partícula reforça igualment imperatius¹⁹, interjeccions²⁰ i expressions d'afirmació²¹ o

¹³ Curiosament, Denniston (1970, p. 568) reconeix *de facto* la propietat del formant $\nu\nu\nu$ com a susceptible de funcionar com a partícula, quan, a propòsit de Wackernagel (1891, p. 377), identifica separadament els dos elements de la forma $\tau\omicron\iota\nu\nu\nu$: ‘There can be little doubt that Wackernagel is right, and that the connective force resides in the $\nu\nu\nu$ ’.

¹⁴ Hom. *Il.* I 382, XXIII 592-595 $\epsilon\iota\ \kappa\alpha\iota\ \nu\bar{\nu}\ \kappa\epsilon\nu\ \omicron\iota\kappa\omicron\theta\epsilon\nu\ \acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\ / \mu\epsilon\iota\zeta\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\tau\alpha\iota\rho\eta\sigma\epsilon\iota\alpha\varsigma$, $\mu\epsilon\iota\zeta\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\tau\alpha\iota\rho\eta\sigma\epsilon\iota\alpha\varsigma$, $\acute{\alpha}\phi\alpha\rho\ \kappa\acute{\epsilon}\ \tau\omicron\iota\ \acute{\alpha}\nu\tau\iota\kappa\alpha\ \delta\omicron\upsilon\nu\alpha\iota\ / \beta\omicron\nu\lambda\omicron\iota\mu\eta\nu\ \eta\ \sigma\omicron\iota\ \gamma\epsilon$, $\delta\iota\omicron\tau\rho\epsilon\phi\acute{\epsilon}\varsigma$, $\eta\mu\alpha\tau\alpha\ \pi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\ / \acute{\epsilon}\kappa\ \theta\upsilon\nu\mu\omicron\upsilon\ \pi\epsilon\sigma\acute{\epsilon}\epsilon\iota\nu\ \kappa\alpha\iota\ \delta\alpha\iota\mu\omicron\sigma\iota\nu\ \acute{\epsilon}\iota\nu\alpha\iota\ \acute{\alpha}\lambda\iota\tau\rho\acute{\omicron}\varsigma$. Que l'ús és ben antic, i ben acomodat dins la dicció formular, ho prova l'alternança de $\kappa\epsilon(\nu)$ amb $\tau\epsilon$, cf. Hom. *Il.* X 165.

¹⁵ Hom. *Il.* VII 352, *Od.* IV 363.

¹⁶ Hom. *Il.* I 416.

¹⁷ Hom. *Il.* XVIII 392, *Od.* II 327.

¹⁸ Ar. *Vesp.* vv. 30, 86, 149, 153, 522, 661, 797, 825, 843, 922, 996 i 1381.

¹⁹ Ar. *Vesp.* vv. 54, 826, 848, 906, 990, 1497 i 1516, on segueix l'imperatiu fix $\phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon$; vv. 211, 303, 382, 1157, 1174 i 1264, on segueix l'imperatiu fix $\acute{\alpha}\gamma\epsilon$.

desig²². Tant a l'èpica com a la comèdia trobem la mateixa mena d'expressions subjectives, pròpies de l'intercanvi d'opinions produït en una conversa.

Acabem d'exposar, doncs, l'ús com a partícula del que originalment era i continua essent, en la seua variant tònica, un adverb. El mateix s'esdevé amb les preposicions dites *pròpies*, derivades de la classe adverbial i integrades cada cop més dins el nucli del sintagma que configuren, i del qual depenen fonèticament, morfològica i sintàctica²³. La manca de comprensió d'aquest canvi de classe dugué els gramàtics de l'època hel·lenística a parlar de la *τμησις* homèrica, que respon, en canvi, al manteniment del valor adverbial originari²⁴.

Atès que la relació entre adverbis i partícules sembla prou comentada, clourem la contribució present amb uns apunts sobre el contacte entre les classes de la conjunció i la partícula. Pot donar-se que aquests nexes comparteixin la marca d'una jerarquització sintàctica i de la caracterització psicològica del parlant? Si pensem en *μὲν* i *δέ*, ja esmentades abans, la conclusió és ben clara; d'altres partícules, com ara *γάρ* o *δή*, també estan molt a prop del valor funcional de les conjuncions –sense arribar a equiparar-s'hi, segons els nostre parer-. Tanmateix es pot esmentar l'ús com a partícula d'una conjunció, és a dir, el cas invers. Vegem-ne un exemple al següent passatge de Callímac:

ἔνθα σ' ἐπεὶ μήτηρ μεγάλων ἀπεθήκατο κόλπων

²⁰ Ar. *Vesp.* v. 430, on segueix la interjecció *εἶα*.

²¹ Ar. *Vesp.* vv. 771 i 1008, tot reforçant en ambdós casos el pronom *ταῦτα*.

²² Ar. *Vesp.* v. 756-759, *μὰ τὸν Ἡρακλέα / μὴ νυν ἔτ' ἐγὼ ἴ τοῖσι δικασταῖς / κλέπτοντα Κλέωνα λάβοιμι*.

²³ Cf. Vendryès 1929, p. 71, on explica que la tonicitat, que recau sobre la primera síl·laba, correspon a l'antiga funció adverbial: “Lorsqu'elles [sc. les preposicions] sont atones, l'habitude s'est répandue de les accentuer sur la finale, ce qui (...) équivaut à l'absence d'accent”. Vegeu al respecte també Touratier 1979, p. 46-49, i Redondo 1985, p. 25-26: “(...) Conforme un antiguo adverbio -origen de la mayor parte de las preposiciones y preverbios- va configurándose en el papel de modificador del caso, y más si el sintagma preposicional entra en plena concurrencia de uso con el caso, la preposición pierde su valor originario de referente concreto, deíctico, fuertemente marcado desde el punto de vista semántico, para constituirse en un elemento que denota casi exclusivamente relaciones sintácticas”.

²⁴ El concepte mateix de *τμησις* respon a una teoria general de la paraula i no pas al cas concret dels preverbis. Vegeu-ne la definició al tractat *Περὶ παθῶν* del gramàtic de la primera meitat del segle I aC Trífio (ed. R. Schneider, *Tyrphonis De passionibus dictionum*, Progr. Duisburg 1895): *τμησις δὲ ἐστὶ συνθέτου λέξεως διάλυσις εἰς δύο λέξεις, οἷον ἀκρόπολις πόλις ἀκρα*, ço és, ‘tmesi és la separació en dos termes d'un terme compost, com per exemple acrópolis ‘ciutat alta’. No ens ha pas de sobtar que tant Apolloni Díscol, *Synt.* 308b, com Heliodor –que sol reflectir les teories apollonianes (Luhtala 2003, p. 220), 91 ed. Hilgard 1901- editin Hom. *Il.* XIX 4 *εὔρε δὲ Πατρόκλω περὶ κείμενον*, amb anàstrofe, on tota la tradició manuscrita ens dóna la lliçó *περικείμενον*. Evidentment, a aquests gramàtics la separació del preverbi els causava la impressió d'una construcció més poètica, més digna d'Homèr.

αὐτίκα δίζητο ῥόον ὕδατος, ᾧ κε τόκοιο
λύματα χυτλώσαιτο, τεὸν δ' ἐνὶ χρωῶτα λοέσσαι.
(...) · ἐπεὶ τημόσδε, Πέη ὄτ' ἐλύσατο μίτρην,
ἧ πολλὰς ἐφύπερθε σαρωνίδας ὑγρὸς Ἰάων
ῆειρεν, πολλὰς δὲ Μέλας ᾠκκησεν ἀμάξας etc.

‘Allà, un cop ta mare t'alliberà de l'ampla sina, de seguida cercava un corrent d'aigua on rentés els signes de l'infantament, i hi banyés el teu cos. (...) I doncs, llavors, quan Rea es deslligà el seu cenyidor, ben nombroses alzines feia alçar-se l'humit Jàon, i molts carros en duia el Melas’, etc. (Call. *Iov.* 15-23).

És prou clar que el segon ἐπεὶ del passatge no té un valor subordinant, sinó il·latiu (de la Villa 2000, p. 121; Muchnová 2006, p. 568), puix que la noció temporal ja està expressada mitjançant l'adverbi temporal τημόσδε, mentre que la funció del verb ῆειρεν en cap moment no equival a la d'un sintagma verbal de segon nivell, fet servir per tal de complementar la informació d'una manera només concurrent, circumstancial. Es tracta, però, d'un verb en funció principal, sense que la repetició de la conjunció de subordinació temporal-causal ἐπεὶ pugui fer-nos dubtar al respecte. D'altra banda, ἐπεὶ és precisament una conjunció que admet la constitució d'estructures bimembres –no en direm autèntics díptics correlatius-, bé mitjançant la conjunció condicional εἰ, bé mitjançant la repetició del mateix ἐπεὶ²⁵. El problema rau en el fet que es repeteix la forma, però no pas la funció: l'ἐπεὶ del passatge de Callímac s'ha d'analitzar com una partícula. I el fet no s'haurà d'emmarcar dins una particularitat de la llengua poètica o de la koiné hel·lenística: vegeu sobre el particular l'ample estudi de Rijksbaron sobre el que va denominar ἐπεὶ inferencial, i que es basava en textos d'Heròdot (Rijksbaron 1976, p. 67-72 i 79-84).

Posarem encara un darrer exemple, derivat aquest cop de l'ús excessiu d'una conjunció, entès com l'extensió de les seues funcions més enllà del que per la seua evolució s'esperaria, arran de circumstàncies que deriven de factors externs a la sintaxi de la conjunció mateixa: la manca de rendiment d'altres conjuncions, per exemple. És el cas de la conjunció de subordinació relativa ἵνα, aviat especialitzada també –amb subjuntiu– per a l'expressió de la finalitat, i que al grec postclàssic pervingué a transformar-se en partícula introductòria d'oracions subordinades completives i adverbials²⁶. El fenomen es situa a la baixa koiné, entre els segles IV i VII dC. També

²⁵ Prengueu com a exemple Th. II 93, 3.

²⁶ Browning 1983², p. 43: “The non-personal verbal forms, infinitive and participle, were still preserved, though alternatives appeared to most of the constructions in which they were used. In particular ἵνα + subjunctive appears as an alternative to most uses of the infinitive other than that in indirect speech. The accentual rhythm of some of the Hymns of Romanos (sixth century) indicates that in its purely

la pèrdua de rellevància des del punt de vista fonètic s'ha de reconèixer com una marca del trànsit de la classe de les conjuncions a la de les partícules²⁷.

En conclusió, les classes de paraules no són compartiment estancs, aïllats i autònoms, més o menys vinculats a un patró morfològic comú a tots els membres de cadascuna. Al contrari, al llarg de la història de la llengua grega hi ha hagut transvasaments de les unes a les altres que no són fàcils d'explicar en termes descriptius, tot i el rendiment que podem treure, p.e., de les variacions fonètiques que hem remarcat. Al contrari, el principi dinàmic que genera aquests canvis és de natura específicament sintàctica. Reconeixem la classe a què pertany una paraula per la funció que aquesta realitza al si de l'oració o del període. Podríem definir la classe com aquell conjunt de paraules que comparteixen unes mateixes funcions amb independència de l'origen morfològic que tinguessin. La classe de les partícules exemplifica prou bé el fet que només l'anàlisi sintàctica permet de distingir-les de les altres classes. El mateix s'esdevé amb la resta de classes. Som, doncs, davant d'una categoria específica del nivell sintàctic, més que no del semàntic. A aquesta informació, que remunta, si més no, al gramàtic Trifó d'Alexandria (recollit per Heliodor, cf. Hilgard (1901, p. 356 i seg.), i que entre els estudiosos moderns ha estat formulada, entre d'altres, per Hermann (1928), hi hem d'afegir dues notes més: en primer lloc, insistim en la independència de l'aspecte funcional del sistema –vinculat a l'eix sintagmàtic– envers l'aspecte formal –vinculat a l'eix paradigmàtic–, i la importància decisiva del primer per a la definició de les classes de paraules. Segonament, s'ha de remarcar que el grau de permeabilitat d'una classe de paraules en relació amb les altres, és a dir, la possibilitat que una paraula originària d'una determinada classe passi a una de nova mitjançant un canvi funcional, és proporcional al grau de relacions sintàctiques o lexemàtiques expressades per aquesta classe de paraules: quan indiquen relacions sintàctiques –classes de preposicions, conjuncions i partícules– el trànsit esdevé més fàcil, tal com ho hem mirat d'assenyalar als exemples precedents.

L'aforisme hipocràtic ho diu ben clar: “Hi ha un temps on l'ocasió es dona, però a la vegada l'ocasió és aquella en què no hi ha pas gaire temps” (Hp. *Præc.* 1). Tant de bo que haguem pogut oferir, al llarg d'aquestes reflexions, alguna de prou entenedora sobre el funcionament i les relacions entre les classes de paraules en grec antic.

Referències

subordinating capacity, as a mere marker for the subjunctive, *ĩna* was beginning to be pronounced *ĩnaĩ*–the ancestor of the modern Greek subjunctive marker *vá*”. Giannakopoulos 1991, p. 290-303, ofereix exemples com ara *θέλω να φύγω, αν βρέξει πολύ, μπορεί να πλημμυρίσουμε*.

²⁷ El caràcter àton de la partícula no ha estat emfasitzat com caldria, cf. Jannaris 1968, p. 1766: “ (...) *ĩna* having become very common –perhaps the commonest word next to *καί* and the article (...) - sank to a proclitic, and admitting as it did of an easy abbreviation, now loses its initial syllable and became *vá* (...), a shortened form which forced its way into literary compositions as early as the Transitional Period, and has ever since remained in universal usage, not only as a colloquialism but as a literary term as well”.

- Bader, Françoise (1988). “Génitifs-adjectifs et dérivés d'appartenance d'origine pronominale”, *HS* 101, 171-210.
- Beekes, Robert S. P. (1995). *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Browning, Robert (1983). *Medieval & Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conti, Luz, Emilio Crespo i Helena Maquieira (2006). “Clases de palabras en griego antiguo: estado de la cuestión y problemas pendientes”. A Emilio Crespo, Jesús de la Villa i Antonio R. Revuelta (eds.), *Word Classes and Related Topics in Ancient Greek*, 9-25. Leiden, Peeters, 9-25.
- Coseriu, Eugenio (1970). *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. Tübingen: Niemeyer.
- Denniston, John Dewar (1954²). *The Greek Particles*. Oxford: Clarendon Press.
- García Teijeiro, Manuel i María Teresa Molinos Tejada, (1988). “Consideraciones lingüísticas sobre los decretos de Entela”. *Minerva* 2, 175-182.
- Giannakopoulos, Panayiotis E. (1991), *Syntaktikó tis neollinikís glóssas*, Atenes: Papadimas.
- Gildersleeve, Basil Lanneau (1890). “On the Article with Proper Names”, *AJPh* 11, 483-487.
- Haudry, Jean (1979). *L'indo-européen*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Hermann, Eduard (1928). *Die Wortarten*. Berlin: Weidmann.
- Hilgard, Alfred (1901). *Scholia in Dionysii Thracis Artem grammaticam*. Leipzig: Teubner.
- Jannaris, Antonis Nikólaos (1968). *An Historical Greek Grammar*. Hildesheim: Olms.
- Killen, John T. (1983). “Mycenaean Possessive Adjectives in –E-JO”. *TPbS*, 66-99.
- Kurzová, Helena (1969). “Zum Charakter des griechischen Artikels”. *LF* 112, 198-205.
- Lasso de la Vega, José S. (1955). *La oración nominal en Homero*. Madrid: CSIC.
- Leumann, Manu (1949). “**Men** und **mhn**, **dev** und **dhv**”, *MH* 6, 85-89.
- López Eire, Antonio (1993). “Estructuras lingüísticas recurrentes en las inscripciones griegas”. A Emilio Crespo, José Luis García Ramón i Araceli Striano (eds.), *Dialectología Graeca*, 221-227. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
- Luhtala, Anneli (2003). “Syntax and dialectic in late Antiquity”. A Pierre Swiggers i Alphons Wouters (eds.), *Syntax in Antiquity*, 205-225. Lovaina : Peeters.
- Meillet, Antoine i Joseph Vendryès (1948). *Traité de grammaire comparée des langues classiques*. Paris : Champion.
- Mendoza, Julia (1975). “Las clases de palabras en el indoeuropeo flexional y en el proto-indoeuropeo”, *REL* 1, 149-164.
- Monro, David Binning (1974). *A Grammar of the Homeric Dialect*. Hildesheim: Olms (=Oxford 1891² Clarendon Press).
- Monteil, Pierre (1963). *La phrase relative en grec ancien*. Paris: Klincksieck.

- Morpurgo-Davies, Anna (1968). "Article and Demonstrative: A Note", *Glotta* 46, 77-85.
- Muchnová, Dagmar (2006), "Entre conjonction et particule: le cas de **epeiiv**". A Emilio Crespo, Jesús de la Villa i Antonio Rodríguez Revuelta (eds.), *Word Classes and Related Topics*, 557-570. Leiden: Peeters,
- Neuberger-Donath, Ruth (2004). "Adverb, Präposition, Präverb in der Sprache Homers." *WS* 117, 5-14.
- Panchón, Federico (1985). "La hipotética parataxis del latín arcaico", *SZ* 6, 23-49.
- Redondo, Jordi (1985). *Estudio lingüístico de los discursos de Antífonte*. Resum de tesi doctoral, Universidad de Salamanca.
- Redondo, Jordi (1989). "De nuevo sobre la cuestión de las partículas griegas". *Actas del VII Congreso Español de Estudios Clásicos I*, 261-266. Madrid: SEEC.
- Rijksbaron, Albert (1976). *Temporal & Causal Conjunctions in Ancient Greek with Special Reference to the Use of epeiiv and wv in Herodotus*. Amsterdam: Hakkert.
- Rodríguez Adrados, Francisco (1981). "Perfect, middle voice and Indoeuropean verbal endings", *Em* 49, 27-58.
- Schmid, Wolfgang P. (1994). "Eine revidierte Skizze einer allgemeinen Theorie der Wortarten", *Linguisticae scientiae collectanea: ausgewählte Schriften von Wolfgang P. Schmid*, 368-382. Berlin: De Gruyter.
- Schwyzler, Eduard i Anton Debrunner (1950). *Griechische Grammatik II*. Munic: Beck.
- Sihler, Andrew L. (1995). *New Comparative Grammar of Greek and Latin*. Oxford: Oxford University Press.
- Szemerényi, Oswald (1989). *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Touratier, Christian (1979). "Accusatif et analyse en morphèmes", *BSL* 74, 43-92.
- Vendryès, Joseph (1929). *Traité d'accentuation grecque*. Paris : Klincksieck.
- Villa, Jesús de la (2001). "La subordinación en griego antiguo: análisis y perspectivas". A Emilio Crespo i María José Barrios (eds.), *Actas del X Congreso Español de Estudios Clásicos I*, 117-168. Madrid : SEEC.
- Wackernagel, Jacob (1891). "Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung", *IF* 1, 333-436 (= *Kleine Schriften I*, Göttingen 1953, reimpr. 1-103).